

Један старији помен Видовдана

ПЕТАР МОМИРОВИЋ

Есеиста Миодраг Поповић у свом добром „Отледу из књижевне археологије“ о Видовдану и Часном крсту,¹ зашао је у етноисторијске расправе, објашњења и спекулативна домишљања, која нису без резултата, али су још далеко од разрешења и коначних потврда.

Између осталих бројних проблема ове расправе, у питању је и порекло самог назива Видовдан, његовог имена и најстаријих помена тога назива. Поповић, идући за крупнијим решењима разних питања, није сматрао неопходним да сваку појединост изведе подробно до краја.

Овим поводом задржаћемо се само на неком древном наговештају празновања Видовдана и обратити пажњу на један незапажени или пропуштени случај старијег помена Видовдана.

Потребно је (одмах и на време) подсетити на опште (и широко) распрострањено научно схватање да је Видовдан несумњиво празник старе словенске незнабожачке религије, односно древног иранског прапорекла сунчаног култа бога светлости — Ормузда — Видела — Вида — Световида. О нерекидном постојању тога култа и о његовом имену, помену и животу у народу постоје многи трагови и подаци у народном предању и историји, као и у историјској реминисценцији. Један од најстаријих посредних писмених трагова код нас налази се у чувеном Мирослављевом јеванђељу. Видовдан пада, по црквеном православном јулијанском мјесецослову, 15. јуна, или 28. јуна по грегоријанском календару. Под 15. јуном у Мирослављевом јеванђељу је, између осталих помена светитеља и догађаја, и свети Вид или Вит, сицилијански светац из IV века хришћанске ере, пострадао у време цара Диоклецијана са својим истомишљеницима Модестом и Крискентијем.²

Потребно је подсетити да су у то доба, све до половине XI века, источна и западна хришћанска црква биле јединствене. Сви су светитељи подједнако поштовани. Како су сицилијански и јужноиталијански светитељи били са подручја некадашње „Велике Грчке“, чији су трагови и до данас видни и јаки, ови велики Грци су у своје време првих хришћанских векова наметљиво сва политеистичка и старогрчка божанства прекрштавали и замењивали хришћанским светитељима. Ти светитељи су лако преузимани у источне, византијске мјесецослове и календаре па се то догодило и са светим Витом. У овом случају замену су учинили словенски балкански преводиоци, те је словенско божанство Вид и његов култ лет-

њих солистиција замењен светим Витом 15 јуна. У словенском менологу је добродошао по своје датуму помена 15. јуна, још више по сличној звучности свога имена са словенским, односно српским Видовданом — св. Витом — св. Видом. Мирослављево јеванђеље је било намењено потребама ритуала источне цркве по малоазијским традицијама цариградског поретка,³ а уметнички и стилски највећим делом под утицајем развијене романске уметности са Сицилије и јужне Италије. Уз то су неминовно промакли и упади локалних светаца у цариградски менолог. Пошто је словенски текст српске редакције за православне Србе од познавалаца и приврженика народних обичаја и предања, у овом случају није заобиђен ни Видовдан, па је замењен светим Витом, односно Видом, који је у нашем приморју тога доба већ добро познат.⁴ Са Видовданом је само звучна сличност имена, али сасвим друкчијег етимолошког значења и порекла — Вит — Жив — Живан — Жива — Живко — Живота. Тај је дан и датум 15. јуни и даље продужио трајање у народу, иако га црква под тим именом не слави и не помиње, али и то није потпуно поуздано.⁵ М. Поповић у својој књизи *Видовдан и Часни крст* тако мисли и тврди тражећи црвено слово помена Видовдана у старим србуљским рукописаним мјесецословима и синаксарима.⁶

У Мирослављевом јеванђељу, у прегледу читања јеванђелских текстова по данима, односно по месецима, под месецом јуни 15. је помен светаца:

свѣтѣ Вит, и Меньѡста и Крстенце, служба 22. маја.⁷ У распореду читања јеванђеља по месецима преко целе године, нису наведени

¹ М. Поповић, *Видовдан и Часни крст* — Оглед из књижевне археологије, Београд 1976, „Слово љубве“.

² *Житија светих за јуни*, превео архимандрит АР Јустин Сп. Поповић, Београд 1975, стр. 371—381.

³ Л. Мирковић, *Мирослављево јеванђеље*, САН, Београд 1950, *О месецослову*, стр. 4—8.

⁴ Ј. Вучковић, *Свети Вит (Видовдан). Једно питање из агиологије православне цркве*, Хришћански весник 1890, стр. 317—35, 435—50.

⁵ У Македонији и Поморављу Србије народ и данас помиње и светкује Видовдан, а за Ускрс или Васкрс говоре Велигдан (у Македонији Велитден), мада у црквеним ритуалним књигама и месецословима нигде се не наводе или врло, врло ретко под тим народним именом.

⁶ Видети: М. Поповић, *Видовдан и Часни крст*, стр. 120—133.

свакодневни евеци, него само оии важнији или оии који ладају у значајније датуме. Свети Вид «е спада у истакнуте, али је наведен због прећутног значаја датума епомена и слављења Видавдана. Ипак, један је случај, а можда и још понеки, промакао и остао незапажен тодиским истраживачима. Реч је о литургици, иеторијски, уметнички, језички и технички изванредеом старом штампаном србулском *Зборнику* Јакова од Камене Реке 1566. године у Венецији у чијем мјесецослову под 15. јуном стоји:

ѿ свѣтаго пророка амоса,
ѿца ісаніе, пророка, аллѣгіа, и въ тѣжед + ѿ . и въ-
довъ днѣ (сл. 1)

Камена Река је, како се каже у поговору *Зборника* Јакова, негде „у подкриљу велике горе Осоговеке близо Коласијскога града”.⁸ Тамо су тшчоними: област Средорек између Криве реке и Пчиње, Коласијски град би одговарао Бустендилу. Ту је и Крива Паланка. Дакле, Камена река, Крива река и Средорек указују и наводе на једно акучено брдовито подручје, стешњено, квргаво и искривљено, поближе: на размак између насеља Кратова и Криве Паланке. Главво му је старинско духовно и културно средиште 'манастир Јоакима Сараидапорског или Осоговског. Као рударски крај још из праисторије, римских и средњовековних времена, био је увек жив и стваралачки. Средњовековне традиције српског царства и доцније обновљше Пећке патријаршије трајале су дуго на овом оодручју. Делатност књижног ствараоца Јована Србина из Кратова⁹ и браће Пепића¹⁰ иије без утицаја на сва културна збивања тога времена, па и на Јакова од Камене Реке, јер је књижевна и књижна делатност у то доба тамо цветала. У блиско време ради и редактор Јаков Крајков, Бугарин из Софије, у штампарији Јеронима Загуровића 1569—1570. Неки исоитивачи сматрају да је то Јаков од Камене Реке. Проницљиви истраживач Лазар Чурчић навео је разлже између ова два уредничка посленика.¹¹ Штампар или уредник Јаков од Камене Реке је различита личвост од савременика Јакова Крајкова из Софије. Потребно је нарочито истаћи чистоту ресавоке србуљске редакције у *Зборнику* Јакова од Камене Реке из 1566. Још је нешто врло значајно, што Л. Чурчић није опазио. То је ревност Јакова од Камене Реке у култу сриских и мак.едонских светитеља. У његавом мјесецо^слову *Зборника* брижљиво је наведен највећи број Срба светитеља, више но у иједној старој штампаној србуљи. Почевши од месеца септембра, начала црквене нове године, наводи: Под 14. октобром присвојену св. Петжу — Параскеву; под 28. жтобром св. Арсенија, архиепископа српског. Новембра 11. је св. Стефан Дечански. Јануара 14. је Свети Сава, први архиепископ српски. Под 13. фебруаром слави ое св. Симеун (Не-

мања) Српски, нови миротоцац. Како је већ речено и наведено, под 15. јуном — Видовдан.

Светитељи македонски и српсксмакедонски сједињени су, помешани а својатали су их Бугари, Македонци и Срби. На пример: св. Јо вана Рилскот, Бугарина, нема под 18. августом, као даном његове смрти. У *Зборнику* Јакова од Камене Реке Јован Рилски се наводи под 15. јануарсчм уместо Гаврила Лесновског и 19. октобра наместо Прохора Пчињског. Управо ти су сви датуми сва четири светитеља ових крајева, манастира Јована Рилског, Прохора Пчињског, Гаврила Лесновског и Јоакима Осоговског.¹² Због скученог књижног простора *Зборника*, преовладало је у оба случаја помена име популарнијег св. Јована Рилског, по чијем су се угледу наведени млађи пусгињаци подвизитвали. Чак је под 21. октобром Пренос моштију светог Илариона, впископа могленског, из дубине Македоније. Тако је Јаков од Камене Реке захватио средишни део Балкана, који је обухватала обновљена Пећка патријаршија 1557. године. Отуда се може закључити да је Јаков Србин, слично Јовану Србину из Кратова или сриски оријентисан по традицији у оквиру Пећке патријаршије, мада је његово порекло у овој ирилици сасвим опоредног значаја.

У истакнутом и наведеном случају помен Видовдана је од знатне научне вредности за историју старог култа из праисторије, за етнолошка испитивања и за природну и прикалемљену новију прошлост и религијски синкретизам. Такође је и допринос социолошким студијама и есејима историје културе.

⁷ Љ. Стојановић, *Мирослављево еванђеље*, Беч 1897 — фототипско издање). — *Преглед јеванђеља по данима читања*, стр. 216—224, односно по месецима 220—224, и месец јуни. На 189. страни на снимку репродукције у другом ступцу при врху цинобером: *мѣца нган ѿИме Модеста* је измењено у *МЕНЬДОСТА*

⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, бр. 655.

Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига XV—XVII века*, САН, Београд 1958, стр. 51.

⁹ С. Радојчић, *Старе српске минијатуре*, Београд 1950, стр. 16—17, *О Кратовцима и попу Јовану из Кратова*. 51—52.

Л. Мирковић, *Протопоп Јован Србин из Кратова, преписивач и минијатор књига (1526—1583 год.)*, Богословље, св. 1, Београд 1957, стр. 23. 3. Јанц, *Преписивачка школа попа Јована из Кратова и њени одјеци у каснијем минијатурном сликарству*, Зборник Музеја примењене уметности, бр. 15, Београд 1971, стр. 111—128.

¹⁰ В. Хан, *Прилог датирању слепчанских и трескавичких резбарених врата*, Зборник Музеја примењене уметности, бр. 6—7, Београд 1960—1961, стр. 77—78.

П. Момировић, *Иконографија дуборезних врата маастира Слеча*, Зборник за ликовне уметности б, Нови Сад 1970, стр. 63—65.

П. Момировић, *О минијатурама грешног Леонтија*, Зборник Народног музеја, VIII, Београд МСМ XXV, 502—504.

¹¹ Л. Чурчић, *Псалтир из 1569. и требник из 1570. Јеронима Загуровића*, Сусрети библиотекара 84, Инђија 1985, стр. 65—69.

¹² Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, (Историјска етнографска расправа), Смедерево 1965, стр. 20—33.

Une mention ancienne de la fête de Vidovdan

PETAR MOMIROVIĆ

L'essai publié par le chercheur Miodrag Popović sous le titre de «La Vidovdan et la Sainte croix» a suscité l'intérêt aux problèmes auxquelles se sont heurtés maints chercheurs en la matière.

L'auteur du présent texte fournit certaines données qui n'ont pas été signalées jusqu'ici.

Dans l'Évangile de Miroslav, à la date du 15 juin, est commémoré saint Vite, saint sicilien ou saint Vide jui a vécu au IVe siècle. Dans le calendrier slave on trouve la fête de Vidovdan célébrée avant la christianisation des Slaves.

Parmi les mentions anciennes du Vidovdan, sinon les plus anciennes, celle que l'on trouve

dans un livre sacré serbe de 1566 — le Recueil de Jacob de Kamena Reka — a passé inaperçue jusqu'ici. Ce livre fut imprimé à Venise, à l'imprimerie de Vincent Vuković, fils de Božidar Vuković, fondateur de cette imprimerie. Le livre fut réalisé avec compétence, tant en ce qui concerne la connaissance de la langue slave de rédaction serbe, la technique typographique, les qualités esthétiques, qu'en ce qui concerne l'hagiographie balkanique et slave. Il contient peut-être la mention la plus ancienne de la fête de Vidovdan (à la date du 15 juin) que l'on trouve dans un calendrier des chrétiens grecs.